

Kannjawou

Lyonel Trouillot

Traducció d'Oriol Valls

a la Sabine i a la Marie,

a la Joanna,

*a la Maité i en Manoa, a compartir amb
en Mehdi, en Jean-Lou i la colla de l'AJS,*

*al poeta Jeudi Inéma, que em va fer
notar la vida del Gran Cementiri.*

*Danser ce blues avec vous, madame,
La terre arrêterait ses horreurs de gloire
Le sang les prisons les naufrages
Le pain qui jamais pour tous ne fut quotidien
Les combats sans lendemain
Et les chagrins qu'on oublie dans la cendre*

RAYMOND CHASSAGNE

*Si tu me payes un verre, on ira jusqu'au bout,
Tu seras mon ami au moins quelques secondes...*

BERNARD DIMEY

I

«Quan seguim les nostres línies de falla, quan ens estimem més l'aparença de les coses que no pas les coses en si, és quan ens equivoquem de recorregut i ens convertim en el titella de nosaltres mateixos.» Ignoro on va a buscar frases com aquesta man Jeanne. Si hem de creure el que explica, de petita només va conèixer la pell grisa del Syllabaire¹ i un llibre de càlcul que s'acabava a la regla de tres. Potser els refranys contenen alguna veritat, l'edat de vegades porta la raó. I hi ha senyores grans que, sense haver llegit res, quan les coses van mal dades poden posar-se a parlar com un llibre.

Assegut a la vorera, davant de la casa de man Jeanne, traiem un dels nostres temes preferits, amb el professorat: les edats i els recorreguts. Per què vas cap aquí i no cap allà? Qui és, dins teu, l'amo del teu camí? Tots els desplaçaments porten a alguna banda? En Popol, el meu germà, diu que vaig fer els primers passos a l'any. Fa, doncs, vint-i-tres anys que camino. Sé exactament el nombre de passes que hi ha entre la vorera de davant de la casa de man Jeanne i l'entrada principal del Gran Cementiri, entre el Gran Cementiri i la Facultat de Lingüística, entre la Facultat de Lingüística i la sucursal del banc comercial on de vegades uns militars

1 Llibre de mètode de lectura, amb coberta grisa, molt popular abans en el sistema escolar.

estranjeros uniformats entren amb les armes, entre la sucursal del banc comercial i la meva vorera. També sé que, des de la infantesa, tots els meus passos em tornen a la vorera, davant de la casa de man Jeanne. El meu lloc de meditació on, sentinella dels passos perduts, passo el temps cavil·lant en la lògica dels recorreguts. «Sentinella dels passos perduts». El professor et és qui em diu així. Així i tot, ell és com jo, amb trenta anys més. O jo soc com ell, amb trenta anys menys. Sentinelles dels passos perduts. Sense poder-hi canviar res, passem molt de temps enraonant sobre les trajectòries. I al vespre, ens fem preguntes que queden sense respostes. Quin camí de misèria i de necessitat ha emprès un noi nascut en un poble de Sri Lanka o en una barriada de Montevideo per trobar-se aquí, en una illa del Carib, disparant contra estudiants, assaltant les pageses, obeint les ordres d'un comandant que no necessàriament parla la mateixa llengua que ell? Què se'n fa, de la part del sou que envia al seu país a una mare o una esposa? La seva primera violació, ¿la va cometre al seu poble natal, contra una amiga d'infantesa o una cosina petita? O és un costum adquirit amb l'allunyament i la incomoditat de les barraques en un país desconegut? L'han entrenat gent com ell? Quan un es mor d'avorriment i té armes, la violència pot servir de pas-satemp col·lectiu. I a aquest enèsim adolescent –trobat mort al costat de la base militar on estan destinats els soldats nascuts a Sri Lanka, a Montevideo o en altres bandes del vast món– quina necessitat de carícies o de diners, o potser de viatge, l'ha empès als braços dels seus violadors? Entre en Julio –el noi més solitari del carrer de l'Enterrament, que amaga als altres i a ell mateix que no li agraden les dones, perquè fins i tot en el nostre carrer superpoblat de vius i morts hi ha lloc per als secrets– i aquests nois que

dormen en el llit dels militars mancats de pràctica i dels alts funcionaris de l'Ocupació, ¿qui viurà mai com a sobirà els seus desitjos i el seu cos? I aquesta bonica portaveu vinguda de Toronto o de Clermont-Ferrand que calmarà els mitjans, parlarà de la investigació en curs sobre la mort de l'adolescent, de les primeres dades que condueixen per força sobre la pista del suïcidi, ¿a quina edat va aprendre a mentir? També menteix sobre els seus amors, els seus desitjos? Què és ser? Entre acabar el viatge pel pedregar i enfonsar-se en el lloc, quina derrota és més feixuga? Quin futur l'espera a una noia que ha crescut al carrer de l'Enterrament, a prop dels morts que es podreixen dins de les tombes del Gran Cementiri? Penso en la Sophonie i en la Joëlle, les dues dones que estimo. Crec que les he estimat sempre, sense sentir la necessitat de triar ni tan sols de tocar-les. Quins esdevenidors es forjaran? Penso també en la moreneta que treballa per a la missió civil de les Nacions Unides, que observo cada dimecres, tan trista i tan orgullosa al volant del seu vehicle de servei. Quina trajectòria feta d'arrogància i de depressió ha seguit des del suburbi parisenc fins al seu carrer actual, de la seva infantesa a la cervesa del dimecres al vespre al restaurant-bar Kannjawou? I jo, on vaig? De moment, visc en aquest diari que porto per fixar la mirada sobre la meua ciutat ocupada, sobre el meu barri habitat per tants morts com vius, sobre les anades i vingudes de milers de desconeguts amb qui em creuo, sobre d'altres amb qui no m'he creuat mai. Només en podem endevinar la presència rere els vidres fumats dels cotxes de luxe i dels vehicles oficials. Avui vegeto sobre la meua vorera jugant a filòsofs. Però demà, qui seré? I com tothom, com habitaré al mateix temps la veritat i la mentida, la força i la covardia? Qui acabem sent, al final de quin recorregut?

El professoret ha arribat amb les mateixes preguntes, que venen d'una altra època i d'un altre barri. I al vespre, quan em deixa a la meva vorera i torna a la solitud de la seva biblioteca, sé que s'endú les nostres preguntes. Jo em quedo escoltant els sorolls del cementiri. Si mai escric una novel·la, com em suggereixen man Jeanne, la Sophonie i el professoret, el cementiri en serà el personatge principal. Tot gran personatge té dues vides, dues cares. El cementiri té dues vides. Una, de dia. Oficial. Amb els seguicis. Les penes exposades al clamor públic. Les intervencions de les persones amb autoritat. Les consignes sobre les normes, les posicions i les disposicions. Les fanfares i les belles escenes de desesperació, com un gran teatre de carrer on cadascú sap exactament el paper que ha de seguir: en quin moment aquesta senyora ha de perdre el barret; aquella, alçar els braços al cel. Els horaris que han de seguir els morts i els seus acompanyants. De dia, com un humà, el cementiri es pren el temps per cuidar la imatge. De nit, però, quan s'acaba l'espectacle, té una altra vida. Més secreta, però més real. Boja. Els cops de pic dels lladres de taüts. Les bromes que es fan. De tant en tant, les rialles, una mica de soroll per respirar, el silenci els faria la mort massa present. Les ombres que murmuren oracions a uns déus que no s'evoquen davant de tothom. Els sensesostre o els vagabunds que s'entaforen

dins una tomba que anomenen «el seu pis». Les espelmes negres. Man Jeanne explica que abans sovint venien als passeigs del Gran Cementiri, després de la posta del sol, ministres i generals, artistes i empresaris. Saquejadors de talent que esguerraven l'ofici dels lladres de taüts emprenent-la contra tal mort en particular, per robar-li tal part del cos, una mà si escrivia bé, el seu peu bo si era jugador de futbol, tal objecte que portava com un talismà. Era una debilitat dels vius voler usurpar les qualitats dels morts. Acompanyats de subalterns, mags i assassins a sou, venien a assegurar-se que tal enemic o competidor no es despertaria mai més, o intentaven extorquir al mort el secret del seu èxit. Fins i tot haurien vingut dignataris de països estrangers a robar idees als genis traspassats. L'universal està fet de les creences més irracionals i dels vicis més perversos. Però avui els saquejadors de talent escassegen. Els nostres morts ja no tenen atributs. Els rics, els superdotats i altres persones de qualitat se n'han anat a morir en una altra banda. Aquí, la riquesa i la pobresa, l'èxit i la derrota combaten des de sempre en una guerra de moviments. Com més ric soc, més m'allunyo. Atrapa'm si pots. El Gran Cementiri ja no és la tomba dels grans homes. Els seus nous habitants i els seus visitants són persones anònimes amb uns destins ben modestos. Ja només hi enterren gent pobra morta de malalties ordinàries que un metge hauria pogut curar. Difuntets sense importància que no han inventat res i no mereixen cap lloc en les baules de la memòria.

Aquest costum del diari em ve de la infantesa. Quan vaig fer sis anys, la Sophonie em va regalar un quadern. La Sophonie sempre ha tingut el do d'avançar-se a les persones entenent les seves necessitats, els seus anhels, abans que elles mateixes en tinguessin consciència. Recordo el lleó de la coberta i el riure dels meus companys de classe. Escriure no és una cosa habitual al carrer de l'Enterrament. És una bogeria estranya, i un es torna una mica estranger quan passa temps lluny de l'agitació de les festes i les baralles. De petit, per escriure, m'anava a refugiar a casa de man Jeanne. Ella em deixava gargotejar les meves bestieses en silenci. Després venia el moment en què no podia evitar parlar de la primera Ocupació. No deia «la primera», ja que no se n'esperava una altra. No oblidaré el dia del desembarcament de les tropes estrangeres. Es va tancar a l'habitació amb la seva gata, la Fidèle, i no va pronunciar ni una paraula en tot el dia. Crec que és l'únic dia que l'he vist plorar. Jo tenia tretze anys. No havia vist mai tantes armes i tants tancs, excepte en les pel·lícules. En Popol, en Wodné i la Sophonie intentaven mobilitzar els joves dient-los: cal fer alguna cosa. La Joëlle i jo els seguíem, sense saber què dir. No teníem les paraules. Dos o tres anys poden marcar una gran diferència quan es tracta de cridar a la mobilització. Mobilització era el lema. Però no vam «mobilitzar» ningú.

Els adults, el sabater, els enterramorts, la venedora d'*akasan*,² el vell enquadernador que ja no tenia gaires llibres més per enquadernar, ens ordenaven que els deixéssim en pau, cridant-nos que ja no quedava res per preservar. Ni somnis. Ni dignitat. Els nois ens amenaçaven de fer-nos una cara nova. Només en Julio havia acceptat la nostra invitació. Prefereix els nois, però no els caps rapats. No eren gaires les veus que protestaven. Era com si la gent s'hagués rendit. Com si el món sencer fos qui hagués pres possessió dels nostres carrers. L'astúcia de l'ocupant era aquesta plèthora de banderes, de colors, d'uniformes. El somriure amistós dels generals i dels portaveus. Els discursos d'amistat i de multilingüisme. Com et revoltes contra un enemic que canvia de to i de cara sense parar? Davant de les grans desgràcies, el pitjor segurament és la impotència. Tot es jugava per sobre dels nostres caps. Tant en sentit propi com figurat. Els avions i els helicòpters. I els dirigents del país que havien dit: «Sí, podeu entrar.» I els professors de classes particulars d'anglès i d'espanyol que de sobte feien fortuna. En Popol, la Sophonie i en Wodné, els nostres líders, de la Joëlle i meus, vivien malament el fracàs de la seva primera iniciativa. ¿Es pot tenir quinze anys, estimar el país propi i preguntar-se què és un temple els guardians del qual es transformen en estores, en llepaculcs? Deu anys més tard, aquest sentiment d'abandonament i, sobretot, aquesta ira no ens han deixat mai. Irats contra tot, contra tots i contra nosaltres mateixos. Aquesta ira ens matarà o ens farà matar equivocant-nos potser de blanc. Crec també que la impotència ens va dividir una mica. Va ser en aquell moment que van aparèixer

2 Beguda a base de llet, farina de blat de moro, vainilla i canyella, molt valorada en entorns populars, que constitueix per si sola l'esmorzar.

els primers conflictes entre en Popol i en Wodné. Abans, no els havia separat mai res. La derrota porta la divisió i, al final del combat perdut, aquest company retreu a aquell haver lluitat malament. Entre els adults, només man Jeanne ens havia acollit bé. El vespre del desembarcament, va sortir de l'habitació, ens va fer un senyal perquè poguéssim, ens va oferir te i va dir: «Petits, és una terra sense *al capdavant*. Mireu aquesta gent que camina pel carrer. Ningú no vetlla per ells, ni lluita per ells. I és així des de sempre. Per tant, tots els rapinyaires se'ls tiren al damunt. Patireu. Patirem tots. El patiment necessita aire, espai. O bé l'escopim, o bé ens ofeguem. Així doncs, quan vingui l'hora de l'escopinada, no us equivoquéssiu de blanc.»

Quan estàs irat o sol en un atzucac, creus que tot és igual des de sempre. Cansada de buscar sense parar la paraula exacta i l'actitud correcta, de vegades man Jeanne clama que, des de la seva infantesa fins als nostres dies, ha estat tot sempre igual. Malgrat tot, és ella qui em va dir que fins i tot sota l'aparença del buit, hi ha moviment. És ella qui em va explicar les accions de resistència contra la primera Ocupació. És ella qui em va dir que no escopís sobre els objectius incorrectes. No es pot demanar a ningú, ni tan sols a una força com man Jeanne, que sigui lúcida al cent per cent, les vint-i-quatre hores del dia. Tots tenim dret a ensorrar-nos. Quan en Popol, en Wodné i la Sophonie van començar a interessar-se per la política, van investigar. La Joëlle i jo els seguïem pertot arreu, en els seus desplaçaments i en els seus pensaments. Així vam aprendre la història dels combats perduts, de les vides sacrificades, dels esforços d'aquelles i aquells que van somiar una vida millor per a tothom. Des de sempre. Abans, després, durant els períodes de dictadura. Abans, durant, després de la primera Ocupació. Sempre hi ha hagut valents per dir no. El professoret també va lluitar, a la seva manera. En un racó de la seva biblioteca, hi ha, com una relíquia, una vella màquina de ciclostilar, i suposo que prou devia imprimir pamflets i diaris clandestins. També vaig conèixer a casa seva un vell

que parla poc. Però sé qui és. El senyor Laventure. La dictadura li va robar la dona. Tres anys al presidi. No l'havia vist ningú des del seu empresonament, i tothom el feia mort. Un dia va ressuscitar. Prim. Un secall d'home. L'havien tingut en aïllament. La vídua s'havia casat amb el seu millor amic, el seu company de lluita més antic. Encara estan junts, i ell es va quedar sol continuant la lluita al costat d'ells. Tinc por d'acostar-m'hi i no he gosat mai demanar-li al professor que ens presenti. No és fàcil veure una llegenda de prop. Un heroi que ha dut una vida de lluita i de sacrificis. Així es parla d'ell en els entorns anomenats progressistes. A la facultat. Desconec què hi ha entre ell i el professor. El professor no s'ha presentat mai com un «militant». Fins i tot en l'individu més obert roman una part de misteri. I per a ells, la clandestinitat era la supervivència. Han conservat els seus reflexos d'ahir. En dictadura, si parles, mors. El professor explica somrient que, de jove, quan eren més de tres i un guardava silenci, tant se valia si parlaven de futbol, d'estudis o d'aventures amoroses, els altres li demanaven que obrís la boca i digués alguna cosa, el que fos. Una broma sobre el temps, un salm o una faula de La Fontaine. Perquè si la policia política els aturava al final de la conversa, els torturadors els demanarien que reportessin fidelment les paraules que havia dit cadascú. «Has de dir alguna cosa, que no ens hàgim d'inventar res ni rebre cops per pagar el teu silenci.» Avui es pot parlar. Tothom parla. Un professor més preocupat per la seva carrera que per la vida dels altres pot jugar a ser revolucionari durant un curs. A cada cantonada hi ha un home o una dona dret que arenga els vianants que van amb pressa. El personal civil de l'Ocupació multiplica els col·loquis, els seminaris en què participen, dòcils, uns directius nacionals que demanen feina. De declaracions

d'intencions, no en falten. Fins i tot se senten veus que deu anys massa tard denuncien l'ocupant. Tothom parla. I la paraula permet guanyar punts en la cursa, sembla. Se'n diu democràcia, d'això. Si menteixes, tothom t'escolta. Si dius la veritat, ja no t'escolta ningú. I et responen, amb la veu dolceta d'una bonica portaveu amb la pell morena d'estiuejant, que està bé que t'expressis. Però els fusells continuen. I els tancs. I la desgràcia. I el cadascú per si mateix. Parlem pels descosits, avui, és una bogeria, però encara té sentit parlar? De vegades, el professor i jo habitem el silenci de la meua vorera. M'agrada aquest home, però. En el fons, no el conec bé i no sempre l'entenc. A ell també li podria fer la pregunta de les trajectòries imprevistes que segueixen els passos dels homes. És cert que ve de l'altra meitat de la ciutat, i, aquí, cada barri és un món, amb les seves lleis, els seus codis.

